

Paovce hřivnatá – příběh s dobrým koncem

Ani ovce, ani koza, tak bychom mohli lakonicky popsat paovci hřivnatou (*Ammotragus lervia*), o níž se dlouho uvažovalo, že by mohla být předkem ovcí či koz. Nicméně dosavadní výsledky molekulárně-genetických analýz v tomto směru moc nápomocné zatím nejsou (viz také Živa 2012, 1: 40–43). Jen naznačují, že paovce zřejmě je – navzdory českému názvu – spíše příbuznější kozám než ovcím. Nejednotnost se ostatně odráží i v latinském názvu: rodové jméno je odvozeno od řeckého ammos (písek, zbarvení srsti) a tragos (koza), druhové pochází od výrazu lerwee, který použil cestovatel Thomas Shaw v cestopisu z r. 1738 pro severoafrické divoké ovce. Paovci jako nový druh popsal v r. 1777 německý zoolog a botanik P. S. Pallas (působící převážně v carském Rusku) jako *Antilope lervia*, autorem platného rodového názvu *Ammotragus* je anglický zoolog Edward Blyth (1840).

Původní areál výskytu paovce hřivnaté zahrnoval skalnaté oblasti severní Afriky a Sahary od Rudého moře až k pobřeží Atlantského oceánu a od pohoří Atlas na severu po Niger a západní Súdán. Na většině tohoto území však už byla vyhubena a současný, dosti fragmentární výskyt se soustřeďuje do severozápadního Súdánu, severního Čadu, Mauritánie a hlavně hornatých končin Atlasu v Alžírsku a Maroku a do izolovaných saharských pohoří Hoggar, Tassili (Alžírsko), Aír (Niger) a Tibesti (Čad a Libye). V rámci tohoto areálu bylo popsáno 6 poddruhů. Současná volně žijící (africká) populace se odhaduje na 5–10

tisíc jedinců, hlavními rizikovými faktory pro ni jsou lov (pro maso) a úbytek vhodných biotopů, zejména kvůli rozšiřujícímu se chovu domácích zvířat (skotu, ovcí a koz). V mezinárodním Červeném seznamu IUCN je aktuálně hodnocena jako druh zranitelný (vulnerable, VU).

Paovce hřivnatá se záhy stala oblíbeným (a zároveň nenáročným) chovancem zoologických zahrad. První importy do evropských zoo se uskutečnily ve druhé polovině 19. stol. a většinou pocházely ze severních oblastí areálu u hornatých území Maroka, Alžírsko a Tuniska. Počátkem 20. stol. byly paovce dovezeny i do severo-

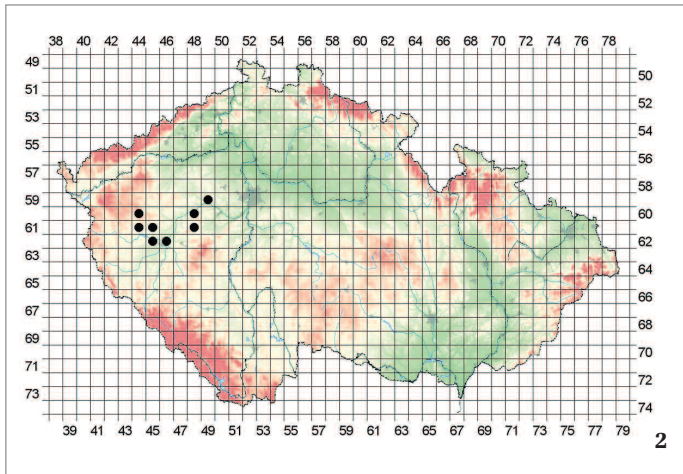
amerických zoo. Nezůstalo však jen u chovů v zajetí, na řadě míst mimo areál přirozeného výskytu byly či jsou paovce chovány v oborách nebo vypouštěny do volné přírody. Krátkodobé epizody se odehrály v Německu (okolí Dortmundu, 1883–1902) a jižním Rakousku (Neumarkt in Steiermark severně od Klagenfurtu, okolo r. 1900), o něco později snad v Itálii (1930). Ve 20. letech byly paovce poprvé vypuštěny z privátních chovů v jižních oblastech USA (Kalifornie, Texas a Nové Mexiko) a dnes zde na volnosti dosahují početnosti bezmála 18 tisíc kusů. Naproti tomu v Mexiku skončily všechny výsadky učiněné v polovině 70. let 20. stol. bez úspěchu. Ve stejné době byl položen základ chovu paovců v jihovýchodním Španělsku v oblasti pohoří Sierra Espuña. Jde o jedinou volně žijící populaci na evropské pevnině, jejíž početnost (okolo 1 000 jedinců) a oblast výskytu (provincie Alicante, Almería, Granada a Murcia) se stále zvětšují. A konečně v r. 1972 došlo k vysazení paovce hřivnaté i na Kanárských ostrovech (ostrov La Palma – národní park Caldera de Taburiente). Podle neurčitých zpráv byly paovce v 80. letech údajně ještě chovány v soukromých loveckých rezervacích v Jižní Africe, k jejich většímu rozšíření do volné přírody však rozhodně nedošlo. Nekonkrétní zprávy uvádějí chovy paovců také v Chorvatsku (jihovýchodně od Splitu) a kdesi v Makedonii. Pro úplnost dodejme, že v r. 1908 bylo 8 jedinců dovezeno do obory ve slovenských Topolčiankách.

V České republice je paovce chována nepřetržitě od 40. let 20. stol., první zvířata do pražské zoo dodala firma Wilhelm Hagenbeck v letech 1935–36 (prosinec 1935 – dva samci, dvě samice, jeden samec však záhy uhynul; květen 1936 – dvě samice). S největší pravděpodobností už šlo o potomky jedinců odchycených v Alžírsku a chovaných v Hagenbeckově zoo v Hamburku. Přesnější statistiky a chovatelské informace o paovci hřivnaté v našich zoo se však shromažďují teprve až od r. 1984. Z předchozích let máme k dispozici pouze značně kusé zprávy z období let 1973–80, kdy byly chovány ve 4–6 zoologických zahradách a jejich celková početnost postupně vzrůstala z 34 na 69 jedinců. K největšímu rozvoji chovu došlo v 80. letech, kdy paovce drželo 9 z 15 zoologických zahrad v ČR a celkový počet přesáhl ročně až 100 jedinců (obr. 7 na str. 306). Poté se jejich početnost do poloviny 90. let snižovala a od r. 1995 se pohybuje v rozmezí 33–54 jedinců. V posledních několika letech jsou paovce k vidění pouze ve čtyřech našich zoo – kromě Prahy s jediným větším stádem (v r. 2011 stav 19 jedinců) jsou chovány ve Dvoře Králové nad Labem (16 exemplářů), v Brně (7) a Hodoníně (3).

Pro náš „příběh“, tedy krátkodobou epizodu výskytu paovců u nás ve volné přírodě, je důležitá historie jejich chovu v zoologické zahradě v Plzni. Jeho počátek spadá do období kolem r. 1941, kdy byl přivezen jeden samec z Prahy, později i další zvířata. Nejprve byly chovány jednotlivé kusy (např. 1964 dva dospělci a jedno mládě, 1966 a 1968 jeden exemplář) a teprve od 70. let se počty poněkud zvýšily a maxima dosáhly v r. 1987 (14 kusů),

1 Dospělí samci paovce hřivnaté (*Ammotragus lervia*) se vyznačují mohutnou hřívou v přední části těla, která někdy sahá až na zem. Foto M. Anděra

2 Výskyt paovců hřivnatých v České republice v letech 1972–2000. Orig. M. Anděra

3 Zaznamenané úlovky paovců hřivnatých na Plzeňsku v letech 1986–94. Orig. M. Anděra

4 Ani pro mladé paovce není problém se pohybovat po skalnatých srázech. Foto L. Václavová

nicméně přesná dokumentace chovu z tohoto období chybí. Nedostatečně zabezpečený výběh byl příčinou častých úniků do volnosti, podle pamětníků přinejmenším od r. 1972. Paovce se ponejvíce vydávaly západním směrem přes zahrádkářskou kolonii a během vegetačního období se zdržovaly v blízkých lesích. Šlo spíše o jednotlivá zvířata či menší skupiny, které přežívaly v nejbližším okolí zoo. Uprchlé paovce buď byly chyceny, nebo se samy vracely do výběhu, zejména na zimu a zjara, kdy zde rodily mláďata. V období let 1972–76 žádný útěk nevedl ke vzniku vol-

ně žijící populace, byť např. kolem r. 1974 byla skupina paovců odchycena až u Kralovic (asi 40 km severně od Plzně).

Jiná situace nastala v druhé polovině 80. let. Z chovného stáda bylo odstraněno pět dospělých samců a vůdčí úlohu převzala jedenáctiletá dominantní samice, která se stala hlavní iniciátorkou pravidelných dlouhodobých útěků a návratů od září 1984 do prosince 1986. Následně došlo ke změně výstavbou sídliště Vinice v blízkosti areálu zoo. Když se v r. 1987 při pokusu o odchyt několika jedinců pro transport dostalo celé stádo paovců do volného terénu, hluk staveniště je odrazil od samovolného návratu do areálu. Poslední doklad přítomnosti paovců ve výběhu pochází z dubna 1987, kdy se zbývající samice narodila dvě mláďata, i ta s nimi posléze uprchla. V polovině r. 1987 už v zoologické zahradě v Plzni nezbyla ani jedna paovce a tamní chov definitivně zanikl.

Základ volně žijící populace zřejmě tvořilo asi 14 kusů včetně tří dospělých samců, přesné složení skupiny se však už pravděpodobně nepodaří zcela zrekonstruovat. Zpočátku se paovce zdržovaly

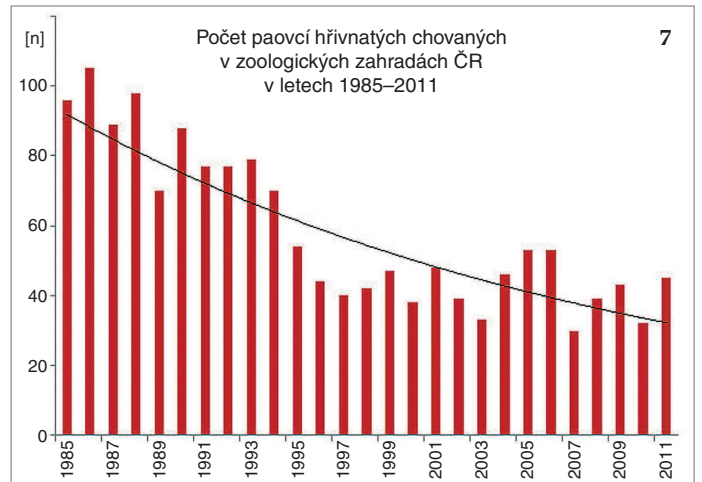
v oblasti honitby mysliveckého sdružení (MS) Křimice, vývoj početnosti ale můžeme těžko určit, neboť dostupné údaje se pohybují na úrovni nepodložených odhadů. V březnu 1988 byla odhadnuta na 20 kusů a o tři roky později se údajně pohybovala mezi 30–35 jedinci; pozdější úvahy o velikosti populace čítající až 80 kusů lze v kontextu dalších informací vyloučit jako přehnané a neopodstatněné.

Populace paovců se ukázala být vitální a ve volné přírodě nadále životaschopná; rozdělila se do více skupin zdržujících se na území několika dalších honiteb, i když kmenová část nadále přežívala v honitbě MS Křimice, zejména v části zvané Kyjovský les (obr. 5). Celkem byl v letech 1987–94 potvrzen výskyt paovců – více či méně krátkodobý – v 7 honitbách okresu Plzeň – sever: vedle zmíněných Křimic jde o katastry obcí (v abecedním pořadí) Čemíny, Čerňovice, Hracholusky, Košetice, Křelovice, Lipno, Líštany, Město Touškov, Pernarec, Těchoděly, Újezd nade Mží a Úněšov; nepotvrzené zprávy hovoří o výskytu v okolí Manětína (první polovina 90. let). Obývané území zhruba ohraničuje ze severu silnice E 49 (Plzeň – Karlovy Vary) a z jihu tok Mže, přehrada Hracholusky a údolí Úterského potoka. Následně se objevily nedoložené informace o pozorování paovců v okolí Stříbra a na Tachovsku. Prokázaný výskyt pokrývá pět čtverců mezinárodní mapovací sítě, což zhruba odpovídá 0,8 % území ČR (viz mapa na obr. 2) o rozloze více než 10 300 ha. Z období před vznikem trvalé populace byly paovce zastíženy také v okolí hradu Nečtiny (1982), později u Čbánu, a to včetně mláďat (prosinec 1985), a údajně v Plzni – Bolevci (1986–87 a červen 1991).

Oblast výskytu paovců se vázala na pahorkatinu o nadmořské výšce 380 až 420 m a s krajinou buď příměstského (v bezprostředním okolí Plzně), nebo výrazně zemědělského typu s malými či většími ostrůvky lesů, místně prostoupenou drobnými skalnatými výchozy (zejména v různých údolích potoků). Zvířata se ponejvíce zdržovala ve svažitém a srážném terénu s prevažujícími mladšími borovo-dubovými porosty druhotného charakteru. Pohybovala se po pravidelných ochozech, k odpočinku využívala houštiny. Paovce byly zpočátku málo plaché, avšak agresivní, ale později postupně získávaly reflexy volně žijící zvěře. Je potvrzeno, že se populace úspěšně rozmnožovala, soudě podle

výskytu mládat, zřejmě během celého kalendářního roku. U dvou ulovených kusů bylo provedeno epizootologické vyšetření doplněné parazitologickým vyšetřením trusu při zjištění u nás běžné parazitofauny volně žijících i domácích přežvýkavců.

Nařízením Okresního úřadu Plzeň – sever z 25. září 1991 bylo rozhodnuto o úplné likvidaci vzniklé populace. Přesná evidence úlovků však rovněž chybí, zpětně se podařilo dohledat trofeje 15 ulovených jedinců z honiteb MS Křimice (dva exempláře, 1990–91), Líštany (6 ex., 1988–?), Pernarec (3 ex., 1992–94) a Čemíny (4 ex., 1986–?). Úplně posledním konkrétním dokladem výskytu paovce hřivnaté na Plzeňsku bylo ulovení dospělé samice 22. srpna 1994 v MS Pernarec (lokality U jam).

Tím ale případ našich paovců zcela nekončí. Další krátkodobý výskyt několika (až pěti) jedinců byl zaznamenán ještě v letech 1999–2000 na pomezí Rokycanska (Jablečno, Ostrovec) a Rakovnicka (Skryje, Podmokly, Račice a Újezd nad Zbečnem) v mapovacích čtvercích 5949, 6048 a 6148 (viz také obr. 2). Tato skupina ovšem neměla společný původ se zvířaty z plzeňské zoo, neboť unikla do volné

přírody z nově založené obory poblíž Libína (6047). Pokud je známo, poslední volně se potulující kus byl uloven u Zvíkovce v r. 2000. Od té doby konkrétní informace o výskytu paovců hřivnatých na Plzeňsku a v okolí končí. V listopadu 2001 sice proskočila neověřená jednorázová zpráva o pozorování tří samic na Úněšovsku (6144), ale v rozsáhlé dotazníkové akci provedené v r. 2005 se už žádné hlášení o výskytu paovce hřivnaté neobjevilo.

S uspokojením tak můžeme konstatovat, že se od přelomu tisíciletí už nepůvodní paovce u nás ve volné přírodě nevyskytují. Celá záležitost má několik zajímavých aspektů. Předně je překvapivé, že od prvopočátku chyběla věrohodná evidence podchycující jak chov paovců v plzeňské zoo a jejich úniky do volnosti, tak později i výskyt ve volné přírodě, nemluvě o ulovcích, a to přesto, že jde o poměrně nápadný druh. Do oficiálních statistik se nedostal bezpochyby proto, že nebyl veden jako lovná zvěř a v honitbách tak byly paovce *de facto* trpěny (nebo naopak záměrně udržovány) „na černou“. Zvláště nápadné to bylo poté, co ve druhé polovině r. 1991 vyšlo nařízení o jejich úplném odlovu. Za pozornost stojí také

5 Ve volné přírodě paovce hřivnaté vyhledávaly svažitý terén se smíšenými lesy (Malesice – Kyjovský les).

Foto M. Anděra

6 Jedna z ulovených paovců na Plzeňsku (Líštany, r. 1991). Z archivu autorů

7 Vývoj početních stavů paovců hřivnatých v zoologických zahradách na našem území v letech 1985–2011. Orig.: M. Anděra a E. Kůs

skutečnost, že plzeňská zoo nedokázala spolehlivě zajistit výběh paovců tak, aby k jejich únikům opakovaně nedocházelo. Do budoucna by tak měl být tento „příběh“ dostatečným poučením pro všechny chovatele (nejen zoo, ale i různé farmy, obory a soukromníky), aby se riziko nežádoucího „obohacování“ naší fauny exotickými druhy snížilo na minimum. Ne vždy se totiž podaří vše napravit tak jako v případě paovců (či koz bezoárových, které nakonec byly po desetiletích sporů převezeny z Pavlovských vrchů do uzavřené obory). Nepůvodních druhů obecně v naší fauně valem přibývá, a to i cestami, kterým nedokážeme zabránit, takže bude jen ku prospěchu věci, podaří-li se chovatelská rizika snížit na nejnižší možnou úroveň.